

การใช้ทฤษฎี Queer Theory วิเคราะห์นโยบายสาธารณะในประเทศไทย Using Queer Theory to Analyze Public Policy in Thailand

กรณ์พนัญญ์ ชนะชนม์

สถาวิทย์ จันจุฬา

ทชานศิริ์ สุขเกษม

สุธิญา พรหมมาก

วิลาลินี ธนพิทักษ์

วิทยาลัยการจัดการเพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยทักษิณ

Kornphanat Chanachon

Satawit Janjula

Tashasiri Sukkasem

Suteeya Prommak

Wilasinee Thanapitak

Management for Development College, Thaksin University

Email: satawit.j@tsu.ac.th

รับบทความ: 26 กุมภาพันธ์ 2569; แก้ไขบทความ 16 เมษายน 2569; ตอบรับบทความ: 22 เมษายน 2569

Received: February 26, 2026; Revised: April 16, 2026; Accepted: April 22, 2026

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์นโยบายสาธารณะในประเทศไทยผ่านกรอบแนวคิดของการใช้ทฤษฎี Queer Theory โดยเน้นให้เห็นว่าแนวคิดเรื่องเพศ (gender) และความหลากหลายทางเพศ (gender diversity) มีบทบาทอย่างไรในการกำหนดและประเมินนโยบายสาธารณะ เพื่อนำเสนอแนวทางใหม่ๆ ในการทำความเข้าใจและพัฒนานโยบายที่ต้องการความเป็นธรรมและไม่เลือกปฏิบัติในสังคมไทย กรอบการวิเคราะห์บทความทางวิชาการฉบับนี้อาศัยแนวคิดเรื่องอำนาจ/วาทกรรมของ Michel Foucault ซึ่งอธิบายว่าเพศวิถีและอัตลักษณ์ทางเพศถูกสร้างผ่านกลไกความรู้และสถาบันของรัฐ (Foucault, 1978) ควบคู่กับแนวคิดเรื่องการแสดงบทบาททางเพศ (gender performativity) ของ Judith Butler ที่มองว่าเพศสภาพเป็นผลของการกระทำซ้ำภายใต้กรอบบรรทัดฐานทางสังคม มิใช่สภาวะที่ตายตัว (Butler, 1990) นอกจากนี้ ยังอ้างอิงการวิพากษ์บรรทัดฐานรักต่างเพศของ Michael Warner เพื่ออธิบายการทำให้ความสัมพันธ์ชาย-หญิงเป็นมาตรฐานกลางของกฎหมายและนโยบาย (Warner, 1993)

ผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่า นโยบายสาธารณะของไทยในหลายมิติ เช่น กฎหมายครอบครัว ระบบทะเบียนราษฎร นโยบายการศึกษา และการเข้าถึงบริการสาธารณสุข สะท้อนสมมติฐานเรื่องเพศแบบทวิลักษณ์ (ชาย/หญิง) และโครงสร้างครอบครัวแบบรักต่างเพศ อย่างไรก็ตาม การประกาศใช้พระราชบัญญัติสมรสเท่าเทียม ถือเป็นพัฒนาการสำคัญที่ทำลายบรรทัดฐานดังกล่าวในระดับโครงสร้างกฎหมาย บทความเสนอว่าแม้การปฏิรูปกฎหมายด้านการสมรสจะเป็นก้าวสำคัญ แต่การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างยังจำเป็นต้องขยายไปสู่นโยบายอื่น ๆ เพื่อให้เกิดความเสมอภาคทางเพศอย่างแท้จริง

คำสำคัญ : ทฤษฎีควีร์; วิเคราะห์; นโยบายสาธารณะ

Abstract

This article aims to analyze public policy in Thailand through the framework of Queer Theory, focusing on how concepts of gender and gender diversity play a role in shaping and evaluating public policy. The purpose is to propose new approaches for understanding and developing policies that promote fairness and prevent discrimination in Thai society. The analytical framework of this academic article draws on Michel Foucault's ideas on power and discourse, which explain how sexual orientation and gender identities are constructed through mechanisms of knowledge and state institutions (Foucault, 1978). It is complemented by Judith Butler's concept of gender performativity, which views gender as the result of repeated actions under social norms rather than a fixed essence (Butler, 1990). In addition, the article references Michael Warner's critique of heteronormativity to explain how heterosexual relationships have been established as the standard in laws and policies (Warner, 1993).

The findings indicate that Thai public policies across multiple dimensions such as family law, the civil registration system, education policy, and access to healthcare services reflect binary gender assumptions (male/female) and a heteronormative family structure. However, the enactment of the Marriage Equality Act represents a significant development in challenging these norms at the structural level of law. The article argues that although marriage law reform marks an important milestone, broader structural changes must be extended to other policy areas in order to achieve genuine gender equality.

Keywords: Queer Theory; Analyze; Public Policy

บทนำ

การดำเนินนโยบายสาธารณะในประเทศไทยในปัจจุบันที่มักสะท้อนมุมมองทางเพศแบบหลายน้อย (heteronormativity) ซึ่งถือว่าเพศชาย เพศหญิง (binary genders) และความสัมพันธ์แบบชาย หญิง (heterosexual) เป็นบรรทัดฐาน Queer Theory นับเป็นกรอบทฤษฎีที่ทำทลายแนวคิดดังกล่าว บทความฉบับนี้มีลักษณะเป็นบทความวิชาการเชิงทบทวนและวิเคราะห์แนวคิด โดยใช้วิธีการวิเคราะห์วาทกรรม เช่น พระราชบัญญัติความเท่าเทียมระหว่างเพศ พ.ศ. 2558 เป็นต้น โดยมีจุดเน้นให้เกิดการสำรวจความสัมพันธ์เชิงอำนาจและการกำหนดอัตลักษณ์ทางเพศภายนอกกรอบแบบทั้งในสังคมและการเมือง บทความนี้สามารถอธิบายหลักการพื้นฐานของ Queer Theory และสามารถนำไปใช้วิเคราะห์นโยบายสาธารณะที่เกี่ยวข้องในบริบทประเทศไทย หัวใจหลักของทฤษฎีควีร์คือการตั้งคำถามต่อระบบความคิดแบบทวิลักษณ์ (binary) เช่น เพศชาย/เพศหญิง หรือ ความรักต่างเพศ/รักเพศเดียวกัน โดยการวิพากษ์ถือเป็น “ความปกติ” (heteronormativity) การใช้ทฤษฎีควีร์ในการวิเคราะห์นโยบายสาธารณะไทย จึงเป็นการทำความเข้าใจปรากฏการณ์สังคมผ่านระเบียบวิธีที่มุ่งเน้นการอธิบายโครงสร้างอำนาจอย่างเป็นระบบ (สัญญา เคนาภูมิ, 2567) การที่รัฐและสถาบันทางสังคมมักใช้รูปแบบนี้เป็นฐานในการกำหนดกฎหมาย นโยบาย และสิทธิทาง

สังคม จะเห็นได้จาก ทฤษฎีเคียร์มีเพียงแต่อธิบายอัตลักษณ์ของบุคคลผู้ที่มีความหลากหลายทางเพศ แต่ก็ยังเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการวิเคราะห์โครงสร้างอำนาจหน้าที่กำกับชีวิตของประชาชนผ่านนโยบายสาธารณะ

เมื่อพิจารณาถึงบริบทประเทศไทยปัจจุบัน การวิเคราะห์นโยบายสาธารณะมีการวิเคราะห์ผ่านกรอบทฤษฎีเคียร์เพื่อช่วยให้เห็นถึงกฎหมายและมาตรการของรัฐจำนวนมากที่ตั้งอยู่บนสมมติฐานเรื่องครอบครัวเพศสภาพ แบบเพศชาย/เพศหญิง ได้แก่ การสมรสแบบทวิลักษณ์ ก่อนที่รัฐสภาจะผ่านพระราชบัญญัติสมรสเท่าเทียม ซึ่งนับว่าเป็นหมุดหมายสำคัญในเรื่องของสิทธิความหลากหลายทางเพศในประเทศไทย การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นสะท้อนให้เห็นถึงพลังของอำนาจ การเคลื่อนไหวทางสังคม และการต่อรองเชิงนโยบายระหว่างรัฐกับประชาชน และประเด็นอื่น ๆ ได้แก่ นโยบายการศึกษา คำนวณหน้าชื่อ การเข้าถึงสวัสดิการสาธารณสุขของบุคคลข้ามเพศ สวัสดิการคู่ชีวิต ที่มากล่าวข้างต้นนี้สามารถวิเคราะห์ผ่านมุมมองเคียร์โดยพิจารณาว่านโยบายเหล่านั้นยอมรับหรือจำกัดอัตลักษณ์ที่นอกกรอบเพศวิถีแบบกระแสหลักอย่างไร (Butler, 1990; Warner, 1993) การใช้ทฤษฎีเคียร์จึงเปิดพื้นที่ให้เห็น “เสียงที่ถูกทำให้เงียบ” และตั้งคำถามต่อความเป็นกลางของกฎหมายและรัฐ

สถานการณ์ที่สะท้อนความรุนแรงเชิงโครงสร้างและปัญหาของผู้ที่มีความหลากหลายทางเพศเผชิญในนโยบายปัจจุบัน โดยเชื่อมโยงกับความจำเป็นของการใช้ทฤษฎีเคียร์ ด้านการวินิจฉัยและเข้าถึงการรักษา ด้านการบังคับแก้ไขเอกสารราชการ ด้านการเลือกปฏิบัติในระบบสวัสดิการและการรักษา

ปัญหาหลักคือการที่ระบบและนโยบายวางความหลากหลายทางเพศในกรอบ ปกติหรือไม่ปกติ ผ่านการแพทย์ กฎหมาย และสังคม ซึ่งทฤษฎีเคียร์ช่วยวิเคราะห์เพื่อสร้างความเข้าใจและสนับสนุนสิทธิอัตลักษณ์ของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ

กล่าวโดยสรุปทฤษฎีเคียร์เป็นกรอบแนวคิดที่มีศักยภาพในการวิพากษ์และพัฒนานโยบายสาธารณะของไทยให้มีความครอบคลุม เป็นธรรม และเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ การนำกรอบดังกล่าวมาประยุกต์ใช้เพื่อช่วยในการอธิบายให้มีความชัดเจนถึงปัญหาเชิงโครงสร้าง สนับสนุนการออกแบบนโยบายที่ตระหนักถึงความหลากหลายของเพศสภาพและอัตลักษณ์ในสังคมไทยร่วมสมัย

ความหลากหลายทางเพศ

นักวิชาการทั้งไทยและต่างประเทศได้กล่าวถึงความหมายของความหลากหลายทางเพศ (Gender Diversity) ไว้ดังต่อไปนี้

ณัชชา และชนิษฐา (2562) กล่าวว่าไว้ว่ารักร่วมเพศในประเทศไทย เกิดขึ้นมาเป็นเวลานานตั้งแต่ในสมัยอดีต ภาพของคนรักร่วมเพศถูกมองว่าเป็นผู้ที่มีความผิดปกติ วิปริต และเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ

กัญญภัค และพระมหามหวินทร์ (2563) กล่าวว่าไว้ว่าความหลากหลายทางเพศนั้นมีเนื้อหาครอบคลุม 3 ประเด็น ได้แก่ เพศสรีระ (sex) หมายถึง อวัยวะทางร่างกายที่ปรากฏให้เห็นและเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงลักษณะทางเพศชาย (male) ลักษณะทางเพศหญิง (female) และเพศกำกวมหรือมีสองเพศในบุคคลเดียวกัน (intersex) ทั้งที่ติดตัวมาแต่กำเนิดและเปลี่ยนแปลงในภายหลังกำเนิด เพศสภาพ (gender) หมายถึง บทบาทและสถานภาพ

พรพิรุณ และรัชนก (2568) กล่าวว่าไว้ว่าความหลากหลายทางเพศภายใต้บริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่มีการเปลี่ยนแปลง อธิบายถึงความเป็นชายและความเป็นหญิงนั้น ว่าไม่ได้เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ แต่ความ

เชื้อสังคม วัฒนธรรมคือ สิ่งที่หล่อหลอมให้มนุษย์สร้าง อัตลักษณ์ทางเพศ การทำความเข้าใจเรื่องความหลากหลายทางเพศ คือ การทำความเข้าใจบริบทของความสัมพันธ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

มิเชล ฟูโกต์ (2558) กล่าวว่า ร่างกายของมนุษย์เป็นเครื่องมือสำคัญของการควบคุมปกครองเรือนร่างของประชากรนั่นก็คือ เทคนิคการสร้างวินัย และวาทกรรมเรื่องเพศกับเจตจำนงของอำนาจในสังคม เพราะฟูโกต์มองว่ากระบวนการปลดปล่อยทางเพศอิงอยู่กับวาทกรรมทางด้านวิชาการเกี่ยวกับเรื่องเพศ เป็นเพียงมายาแห่งเสรีภาพแท้จริงแล้วการปลดปล่อยดังกล่าวเป็นการตกลงไปในกับดักแห่งอำนาจและหลอกให้ผู้ที่ผิดแปลกมองว่าตนเป็นอิสระ

ในทศวรรษที่ 1940 ได้มีการวิจัยเชิงสถิติโดยการเก็บข้อมูลประวัติชีวิตทางเพศ ซึ่งผลปรากฏว่ามนุษย์ทุกคนสามารถมีพฤติกรรมทางเพศได้หลากหลาย โดยมีระนาบที่ต่างกันสองด้าน ด้านหนึ่งเป็นบุคคลที่มีพฤติกรรมแบบรักเพศเดียวกันอย่างเดียว ส่วนระนาบที่อยู่ตรงกลางระหว่างสองด้านคือบุคคลที่สามารถแสดงพฤติกรรมทางเพศได้สองแบบหรือที่เรียกว่า “รักสองเพศ”(นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ, 2560)

กล่าวโดยสรุปในอดีตสังคมไทยมองคนรักร่วมเพศว่าเป็นผู้มีความผิดปกติและน่ารังเกียจหากแม้ว่าความหลากหลายทางเพศจะมีอยู่อย่างยาวนาน ความหลากหลายทางเพศครอบคลุม 3 ประเด็น ได้แก่ เพศ สรีระ เพศสภาพ และสถานภาพ ฉะนั้นการทำความเข้าใจความหลากหลายทางเพศจึงต้องพิจารณาความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ไม่ใช่มองเพียงแค่ลักษณะทางชีววิทยาเท่านั้น

ความหมายและประวัติความเป็นมาทฤษฎี Queer Theory

ทฤษฎีเควียร์ (Queer Theory) เป็นแนวคิดทางทฤษฎีที่เกิดขึ้นในช่วงทศวรรษ 1990 โดยมีฐานความคิดสำคัญมาจากแนวคิดหลังโครงสร้างนิยม (Post-structuralism) ที่ปฏิเสธสารัตถะนิยมหรือความเชื่อที่ว่าอัตลักษณ์ของมนุษย์เป็นสิ่งที่ติดตัวมาแต่กำเนิดและไม่เปลี่ยนแปลง การส่งเสริมให้มองโลกผ่านมิติใหม่ ๆ ฐานมาจากการวิพากษ์ทฤษฎีเฟมินิสต์โครงสร้างนิยม และแนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ทางเพศในกระแสหลักเป็นวิธีคิดที่ทลายสมมติฐานดั้งเดิมเกี่ยวกับเพศสภาพและอัตลักษณ์ทางเพศ แบบท้าทายทางวิชาการแบบดั้งเดิม โดยเฉพาะงานของ Michel Foucault ซึ่งเสนอว่าเพศวิถีอัตลักษณ์ทางเพศเป็นผลผลิตของความสัมพันธ์เชิงอำนาจและวาทกรรมในสังคม (Foucault, 1978) ต่อมา Judith Butler ได้พัฒนาแนวคิดเรื่อง “การแสดงบทบาททางเพศ” (gender performativity) ได้มีการอธิบายว่าเพศไม่ใช่สารัตถะที่ตายตัว หากแต่มีการถูกผลิตซ้ำผ่านการกระทำภายใต้บรรทัดฐานสังคม (Butler, 1990) ซึ่งมีการอธิบายโดยทฤษฎีนี้มีเป้าหมายเพื่อ ตั้งคำถาม ท้าทาย และรื้อถอน บรรทัดฐานทางเพศและอัตลักษณ์ทางเพศ ที่สังคมถือว่า ปกติ Queer Theory เป็นแนวคิดที่มุ่งวิพากษ์และตั้งคำถามต่อความเข้าใจแบบดั้งเดิมเกี่ยวกับเพศ (gender) เพศสภาพ (Sex) อัตลักษณ์ทางเพศ (sexuality) โดนเฉพาะความคิดแบบ “สองขั้ว” เช่น เพศชาย เพศหญิง รักต่างเพศ รักเพศเดียวกัน ดังนั้นทฤษฎีเควียร์เปรียบเสมือนเลนส์ที่เป็นการเปิดโอกาสและจินตนาการถึงความเป็นไปได้ใหม่ ๆ รวมไปถึงการตั้งคำถามต่ออำนาจที่ควบคุมและกำหนดสิ่งเหล่านี้ในสังคม

โดยในอดีตนั้น เควียร์ (Queer) เป็นคำศัพท์ที่ใช้เป็นคำดูถูกและคำเหยียดในกลุ่ม LGBT ตั้งแต่ทศวรรษที่ 1960 เป็นต้นมา ภายหลังจากมีความเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิของกลุ่ม LGBT ประชาชนได้นำคำว่าเควียร์มาใช้อีกครั้งในฐานะคำรวมสำหรับผู้ที่มีอัตลักษณ์ทางเพศที่ไม่ใช่รักต่างเพศ ความหมายของตัวอักษร Q ในตัวย่อของ LGBTQ แต่แม้ว่าคำว่าเควียร์จะเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางในปัจจุบัน แต่มีอีกสิ่งที่สำคัญที่ต้อง

ตระหนักว่าสมาชิกของกลุ่ม LGBTQ ไม่ได้ระบุถึงตัวตนของคำว่าควีร์ได้เสมอไปและอาจจะยังรู้สึกได้ว่าคำนี้อาจยังไม่เหมาะสม

LGBTQ คือ ความหลากหลายทางเพศถือเป็นความชอบหลากหลายเฉพาะบุคคล เฉกเช่นเดียวกับการชื่นชอบต่อสิ่งต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันโดยทั่วไป ได้แก่ รูป รส กลิ่น เสียง สี หรือแม้กระทั่งรสนิยมต่าง ๆ โดยไม่ได้เกิดจากความผิดปกติจากส่วนใดส่วนหนึ่งของร่างกายแต่อย่างใด โดยนิยามความหมาย LGBTQ ดังนี้

L หมายถึง Lesbian หมายถึง กลุ่มผู้หญิงที่รักผู้หญิง

G หมายถึง Gay หมายถึง กลุ่มผู้ชายที่รักผู้ชาย

B หมายถึง Bisexual หมายถึง กลุ่มที่รักได้ทั้งผู้ชายและผู้หญิง

T หมายถึง Transgender หมายถึง กลุ่มคนข้ามเพศ จากเพศชายเป็นเพศหญิง หรือจากเพศหญิงเป็นเพศชาย

Q หมายถึง Queer หมายถึง บุคคลที่ไม่จำกัดกรอบในเรื่องของเพศใดเพศหนึ่งสามารถลื่นไหลและปฏิเสธการยอมรับอัตลักษณ์ทางเพศแบบใดแบบหนึ่ง เป็นอัตลักษณ์ทางเพศของตนเองเพียงอัตลักษณ์เดียว ต้องเผชิญกับการถูกรังแกและการละเมิดในรูปแบบต่าง ๆ (บุษกร สุริยะสาร, 2557)

และในปัจจุบันยังมีเครื่องหมาย + (Plus) เพิ่มเติม ทำให้เกิดคำว่า LGBTQ+ โดยมีความหมายดังนี้

เครื่องหมาย + (Plus) หมายถึง การรวมอัตลักษณ์อื่น ๆ ที่ไม่ได้ระบุไว้ ได้แก่

Intersex หมายถึง คนที่มีลักษณะทางชีวภาพไม่ตรงตามเพศชายหรือหญิงชัดเจน

Asexual หมายถึง คนที่ไม่รู้สึกดึงดูดทางเพศต่อผู้อื่น

และอัตลักษณ์อื่น ๆ อีกมากมายที่มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น ที่สะท้อนความซับซ้อนของเพศสภาพอัตลักษณ์ในสังคมร่วมสมัย

โดยพื้นฐานนั้น ทฤษฎีควีร์เกี่ยวข้องกับกลุ่มควีร์ที่เป็นเรื่องของความชอบที่ไม่สามารถบังคับกันได้ในเรื่องของรสนิยมทางเพศที่เป็นเรื่องของความชอบในลักษณะของบุคคล โดยความชอบและรสนิยมทางเพศสามารถเปลี่ยนแปลงไปได้เรื่อย ๆ ผ่านทักษะการใช้ชีวิต อายุ สังคม การรับรู้ถึงประสบการณ์ชีวิตของคนกลุ่มนั้นในเชิงบริบทของสังคมวัฒนธรรมหรือการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการหมายถึงการถูกกีดกันจากคนกลุ่มควีร์ แนวคิดนี้จึงมีการถูกนำไปประยุกต์ใช้กับแนวคิดหลากหลายสาขาสารบบแนวคิดสำคัญได้ดังตาราง

แนวคิดสำคัญของ Queer Theory

แนวคิด	อธิบาย
เพศและอัตลักษณ์เป็นสิ่งที่ถูกสร้าง ธรรมชาติ (constructed)	เพศและความเป็นชายหญิงไม่ได้เป็นธรรมชาติ หากแต่ถูก “ผลิต” ขึ้นทางวัฒนธรรม ภาษา และโครงสร้างอำนาจ
เพศไม่จำเป็นต้องสอดคล้องกับเพศกำเนิด	คัดค้านการจำกัดอัตลักษณ์ว่าเพศต้องสอดคล้องกับเพศทางชีวภาพ (gender ≠ sex)
ต่อต้านการเหมารวม	คัดค้านความพยายามจัดหมวดหมู่ผู้คนด้วยด้วยกรอบแบบ binary หรือมาตรฐานเดียว

แนวคิด	อธิบาย
Performative Identity (อัตลักษณ์ที่แสดงออกผ่านการกระทำ)	แนวคิดของ Judith Butler ที่เสนอว่าอัตลักษณ์ทางเพศคือสิ่งที่เราทำซ้ำ ๆ มากกว่าจะเป็นสิ่งที่เรามีโดยกำเนิด
Deconstruction (การรื้อสร้าง)	ใช้การวิพากษ์เพื่อรื้อสร้างแนวคิดทางเพศและเพศสภาพที่สังคมเชื่อว่า “เป็นธรรมชาติ”

บริบทนโยบายสาธารณะด้านเพศในประเทศไทย

บริบทนโยบายสาธารณะด้านเพศในประเทศไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีดังนี้

1. ยุคก่อนการรับรองสิทธิอย่างเป็นทางการเป็นระบบ การมองเพศหลากหลายในฐานะประเด็นศีลธรรมและวัฒนธรรม ก่อนหน้าศตวรรษที่ 2540 นั้น เพศหญิงถูกจำกัดหน้าที่ให้แค่ความเป็นแม่และเมียเท่านั้น ซึ่งอุดมการณ์ชาตินิยมเรื่องเพศดังกล่าวถูกตอกย้ำอย่างชัดในยุคมจอมพล ป.พิบูลย์สงคราม ซึ่งรับเอาแนวคิดเรื่องระบบแบ่งเพศจากวิกตอเรียน ซึ่งผู้ที่มีความรู้สึกถึงความแปลกแยกเพศสภาวะถูกมองว่าเป็นกลุ่มวิถิดาร (สุไลพร ชลวิไล และ โอนพร เครือแดง, 2562) ระบบอุดมการณ์ชาตินิยมในการเมืองเรื่องเพศที่มองว่าผู้ที่เพื่อบุคคลสองเพศ หรือกระทำตนเป็นบุคคลสองเพศจะถูกปฏิเสธการจ้างงานจากองค์กรสาธารณะ เช่น หน่วยงานภาครัฐในปี พ.ศ. 2540 ในกรณีสถาบันราชภัฏออกระเบียบไม่รับบุคคลที่เบี่ยงเบนทางเพศเข้าเรียนครู (กลุ่มอาจารย์, 2540) หากพูดถึงประเด็นความหลากหลายทางเพศในประเทศไทยยังไม่ถูกกำหนดเป็น “วาระนโยบายสาธารณะ” ไว้อย่างชัดเจน ทว่าสังคมไทยจะมีพื้นที่ทางวัฒนธรรมสำหรับอัตลักษณ์อย่าง “กะเทย” หรือกลุ่มชายรักหรือชอบพอสเพศชายเพศเดียวกัน โดยลักษณะนี้เป็นการยอมรับลักษณะเชิงวัฒนธรรมมากกว่าสิทธิทางกฎหมาย ซึ่งรัฐยังใช้กรอบคิดแบบทวิลักษณ์ เพศชาย เพศหญิง ในเอกสารทางราชการ คำนำหน้าในทะเบียนราษฎร และระบบราชการโดยรวม ซึ่งจะส่งผลให้บุคคลข้ามเพศกลุ่มนี้ไม่สามารถเปลี่ยนคำนำหน้าชื่อเรียก หรือเพศในเอกสารของทางราชการได้

2. การเริ่มต้นกรอบสิทธิมนุษยชน (ภายหลังรัฐธรรมนูญ 2540) โดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 นับว่าเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญ เนื่องมาจากการรับรองหลักความเสมอภาคและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ได้อย่างชัดเจน แม้ยังไม่ได้กล่าวถึง “ความหลากหลายทางเพศ” ได้อย่างโดยตรง แต่ได้มีการเปิดพื้นที่ทางกฎหมายให้เกิดการตีความเรื่องการไม่เลือกปฏิบัติ โดยต่อมารัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 และ พ.ศ. 2560 มีการระบุไว้อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้นในเรื่องเกี่ยวกับการห้ามเลือกปฏิบัติด้วยเหตุแห่งความแตกต่างทางเพศ

3. การออกกฎหมายเฉพาะด้านการไม่เลือกปฏิบัติ พระราชบัญญัติความเท่าเทียมระหว่างเพศ พ.ศ. 2558 ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อป้องกันและจัดการเลือกปฏิบัติระหว่างเพศ และถือเป็นครั้งแรกที่กฎหมายไทยรับรองแนวคิดเรื่อง “การเลือกปฏิบัติด้วยเหตุแห่งเพศ” ในลักษณะที่ครอบคลุมถึงอัตลักษณ์ทางเพศ

4. นโยบายครอบครัวและการสมรสเท่าเทียม โดยประเด็นสมรสเท่าเทียมกลายเป็นสาระสาธารณะอย่างเข้มข้นในช่วงทศวรรษที่ 2560 ซึ่งในปี 2567 ประเทศไทยได้มีการประกาศใช้ พระราชบัญญัติสมรสเท่าเทียม พ.ศ. 2567 โดยกฎหมายดังกล่าวมีการแก้ไขประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ให้บุคคลโดยไม่จำกัดเพศให้บุคคลดังกล่าวมีการสมรสได้ นับว่าเป็นการเปลี่ยนผ่านเชิงโครงสร้างจากระบบครอบครัวแบบรักต่างเพศ

เป็นศูนย์กลาง (heteronormative family model) ไปสู่การรับรองความหลากหลายของรูปแบบครอบครัว นับว่าเป็นจุดเปลี่ยนเชิงสถาบันที่สำคัญที่สุดของนโยบายความหลากหลายทางเพศของประเทศไทย

5. ช่องว่างเชิงนโยบายที่ยังดำรงอยู่ แม้ว่าจะมีความก้าวหน้า แต่ก็ยังมีประเด็นที่ไม่ได้รับการแก้ไขอย่างเป็นระบบ ได้แก่ การรับรองอัตลักษณ์เพศ การเปลี่ยนคำนำหน้าชื่อของบุคคลข้ามเพศ สิทธิของบุคคลไม่ระบุเพศ นโยบายสาธารณสุขที่ตอบสนองความต้องการเฉพาะกลุ่ม เป็นต้น ซึ่งความท้าทายสำคัญคือการเปลี่ยนจาก “การคุ้มครองเชิงสวัสดิการ” ไปสู่ “การรับรองความหลากหลายเชิงโครงสร้าง” ซึ่งต้องอาศัยการปรับเปลี่ยนด้านกฎหมาย ด้านวาทกรรม และสถาบันทางสังคม

กฎหมายและมาตรการที่เกี่ยวข้องกับความหลากหลายทางเพศในประเทศไทย

ในประเทศไทย ปัจจุบันมีกฎหมายและมาตรการหลายฉบับที่เกี่ยวข้องกับ ความหลากหลายทางเพศ ซึ่งสะท้อนทั้งการขยายสิทธิ การคุ้มครองไม่ให้ถูกเลือกปฏิบัติ และการสร้างความเท่าเทียมในสังคม สามารถสรุปได้ดังนี้

1. กฎหมายว่าด้วยความเสมอภาคและการไม่เลือกปฏิบัติ ซึ่งหมุดหมายสำคัญของการพัฒนากฎหมายด้านเพศ คือ พระราชบัญญัติความเท่าเทียมระหว่างเพศ พ.ศ. 2558 โดยวัตถุประสงค์ของกฎหมายฉบับนี้เพื่อป้องกันและการไม่เลือกปฏิบัติระหว่างเพศ มีการกำหนดกลไกการร้องเรียนผ่านคณะกรรมการวินิจฉัยการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมระหว่างเพศ นับว่าเป็นกฎหมายฉบับแรกของไทยที่รับรองแนวคิดเรื่อง “การเลือกปฏิบัติด้วยเหตุแห่งเพศ” ซึ่งตัวบทกฎหมายฉบับนี้มีข้อยกเว้นในเรื่องกรณีที่เกี่ยวข้องกับหลักศาสนาหรือความมั่นคงของรัฐ อาจเป็นการเปิดช่องให้เกิดการตีความจำกัดสิทธิในทางปฏิบัติ

2. สมรสเท่าเทียมและการแก้ไขโครงสร้างกฎหมายครอบครัว โดยกฎหมายฉบับนี้นับว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้างกฎหมายครอบครัว คือการประกาศใช้ พระราชบัญญัติสมรสเท่าเทียม พ.ศ. 2567 โดยกฎหมายฉบับนี้มีการแก้ไขบทบัญญัติในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มีการเปลี่ยนถ้อยคำจาก “เพศชายและเพศหญิง” เป็น “บุคคล” ซึ่งสามารถทำให้บุคคลไม่จำกัดเพศสามารถจดทะเบียนสมรสได้ ทำให้คู่สมรสที่มีเพศเดียวกันสามารถได้รับสิทธิทางกฎหมายได้เทียบเท่าคู่สมรสต่างเพศ ได้แก่ สิทธิในการรับมรดก สิทธิในการตัดสินใจทางการแพทย์ สิทธิด้านภาษีและสวัสดิการ สิทธิในการรับบุตรบุญธรรม โดยกฎหมายฉบับนี้ในเชิงนโยบายนั้น ถือเป็นการเปลี่ยนผ่านจากระบบครอบครัวแบบรักต่างเพศเป็นศูนย์กลาง (heteronormative model) ไปสู่การรับรองความหลากหลายของรูปแบบครอบครัว

3. การรับรองอัตลักษณ์เพศ (Gender Recognition) แม้ว่าประเทศไทยจะมีความก้าวหน้าในเรื่องของการสมรสเท่าเทียมเกิดขึ้น แต่ปัจจุบันยังไม่มีกฎหมายเฉพาะว่าด้วยการรับรองอัตลักษณ์เพศ (Gender Recognition Law) โดยพบปัญหาที่สำคัญ ได้แก่ บุคคลข้ามเพศไม่สามารถเปลี่ยนคำนำหน้าชื่อในบัตรประชาชนหรือทะเบียนราษฎรได้ เอกสารทางราชการยังมีการยึดระบบเพศแบบทวิลักษณ์ (เพศชาย/เพศหญิง) และการเข้าถึงสิทธิด้านการศึกษา การจ้างงาน และการบริการสาธารณะยังมีอุปสรรคเชิงโครงสร้าง แม้ว่าจะมีการพยายามผลักดันในร่างกฎหมายรับรองอัตลักษณ์เพศโดยภาคประชาสังคม แต่ยังไม่ผ่านกระบวนการนิติบัญญัติอย่างสมบูรณ์

4. มาตรการด้านการศึกษาและแรงงาน โดยในระดับของนโยบายปฏิบัติ มีมาตรการและแนวทางที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ แนวปฏิบัติป้องกันการกลั่นแกล้งในสถานศึกษา แนวทางการส่งเสริมความเท่าเทียมทางเพศในสถานประกอบการ นโยบายสาธารณสุขที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพทางเพศและการเข้าถึงฮอร์โมน ซึ่งหลาย

มาตรการยังอยู่ในระดับ “แนวทาง” (guidelines) มากกว่ากฎหมายบังคับใช้ และยังขาดกลไกการติดตามผลอย่างเป็นระบบ

5. ประเด็นวิพากษ์เชิงทฤษฎีเควีย์ โดยเมื่อวิเคราะห์ผ่านกรอบทฤษฎีเควีย์ สามารถตั้งข้อสังเกตได้ดังนี้ กฎหมายไทยเริ่มซับซ้อนจากการไม่รับรองไปสู่การรับรองสิทธิในระดับสถาบัน ระบบราชการของไทยยังยึดหมวดหมู่เพศแบบทวิลักษณ์ และการยอมรับมักอยู่ภายใต้กรอบ “พลเมืองดี” หรือ “ครอบครัวที่รัฐรับรอง” แม้จะเกิดความก้าวหน้าเชิงกฎหมาย แต่โครงสร้างการจัดหมวดหมู่เพศของรัฐยังไม่ถูกท้าทายอย่างรากฐาน

จากข้อความข้างต้น สรุปได้ว่าจุดเปลี่ยนเกิดขึ้นในปี 2567 เมื่อมีการประกาศใช้ พระราชบัญญัติสมรสเท่าเทียม อันเป็นการรับรองการสมรสโดยไม่จำกัดเพศ และถือเป็นการเปลี่ยนผ่านเชิงโครงสร้างด้านนโยบายครอบครัวของประเทศไทย

บทบาทของรัฐ สถาบันศาสนา และสังคมวัฒนธรรมไทยต่อความหลากหลายทางเพศ

1. บทบาทของรัฐ การรับรอง การควบคุม และการจัดหมวดหมู่

1.1 การขยายสิทธิและการรับรองทางกฎหมาย รัฐไทยมีบทบาทสำคัญในการสร้างกรอบกฎหมายและนโยบายเพื่อรองรับและคุ้มครองบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ การขยายสิทธิและการรับรองทางกฎหมายเป็นการเปิดพื้นที่ให้บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศเข้าถึงสิทธิขั้นพื้นฐาน เช่น สิทธิในครอบครัว สิทธิทางการศึกษา และการเข้าถึงสวัสดิการสาธารณสุข

1.2 การควบคุมและจัดหมวดหมู่อัตลักษณ์ทางเพศผ่านระบบราชการ รัฐไทยใช้ระบบราชการและเอกสารทางราชการ เป็นเครื่องมือหลักในการควบคุมและจัดหมวดหมู่อัตลักษณ์ทางเพศของประชาชน ยึดแนวคิด ทวิลักษณ์ คือเพศชายและเพศหญิง ซึ่งปรากฏในเอกสารราชการต่าง ๆ

โดยสะท้อนบทบาทของรัฐในฐานะของผู้รับรองสิทธิพลเมืองของบุคคลหลากหลายทางเพศในกรอบทฤษฎีเควีย์ รัฐมิได้เป็นเพียง “ผู้ให้สิทธิ” หากแต่เป็นกลไกที่ผลิตและกำกับความหมายของเพศผ่านกฎหมาย ภาษา และสถาบันราชการ

2. บทบาทของสถาบันศาสนา การตีความศีลธรรมและเพศวิถี สังคมไทยนับว่ามีรากฐานทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับหลักทางพุทธศาสนาเถรวาท ไม่ได้มีบทบัญญัติที่ประนามบุคคลรักเพศเดียวกันอย่างชัดเจน แต่ในด้านการตีความทางศีลธรรมในทางปฏิบัติมักมีการยึดโยงกับแนวคิดเรื่อง “ธรรมชาติ” และ “ความเหมาะสม” โดยสถาบันศาสนามีบทบาทในการกำหนดกรอบศีลธรรม โดยส่งอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบาย ได้แก่ ข้อยกเว้นในกฎหมายที่อ้างอิงเหตุผลทางศาสนา ในกรอบมุมมองเชิงเควีย์ ศาสนาทำหน้าที่ในด้านของการตอรองและกีดกัน เพราะมีพระ นักบวช นักวิชาการศาสนาบางกลุ่มที่พยายามตีความหลักคำสอนในลักษณะเปิดกว้างต่อความหลากหลายทางเพศ

3. บทบาทของสังคมและวัฒนธรรมไทย การยอมรับเชิงวัฒนธรรม ความไม่เท่าเทียมเชิงโครงสร้าง โดยประเทศไทยถูกมองว่าเป็นสังคมที่เปิดกว้างในด้านความหลากหลายทางเพศ ในด้านสื่อบันเทิง ด้านความงาม และวัฒนธรรมป๊อป เป็นต้น ซึ่งมักพบการผลิตซ้ำและตอรองวาทกรรมเรื่องเพศผ่านสื่อสมัยใหม่ (ฉันทวิวัฒนา, 2564) ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นในสิ่งที่นักวิชาการบางกลุ่มกล่าวว่า “การยอมรับแบบมีเงื่อนไข” อธิบายให้ชัดคือการยอมรับที่เกิดขึ้นภายใต้กรอบบทบาททางสังคมที่กำหนดไว้

4. ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างสามสถาบัน จะเห็นได้ว่า รัฐ ศาสนา และวัฒนธรรมล้วนมีได้แยกออกจากกัน โดยรัฐออกกฎหมายภายใต้แรงกดดันจากสังคม ศาสนาส่งผลต่ออิทธิพลกรอบศีลธรรม

สาธารณะ วัฒนธรรมสื่อสารภาพแทน โดยในทฤษฎีเควีย์ร์ ความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้เป็นกระบวนการ “ผลิตซ้ำ” และ “ต่อรอง” บรรทัดฐานเรื่องเพศอย่างต่อเนื่อง

5. ประเด็นอภิปรายเชิงวิพากษ์

5.1 การรับรองสิทธิของรัฐเป็นการปลดปล่อย หรือเป็นการทำให้ความหลากหลาย “อยู่ในกรอบที่ควบคุมได้”

5.2 ศาสนาเป็นอุปสรรคเชิงโครงสร้าง หรือเป็นพื้นที่ตีความใหม่

5.3 วัฒนธรรมไทยที่ถูกมองว่าเปิดกว้าง แท้จริงแล้วเปิดกว้างในระดับใด

ซึ่งคำถามเหล่านี้ชี้ให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงถึงด้านความหลากหลายทางเพศในประเทศไทย มิใช่เป็นเพียงกระบวนการทางกฎหมาย แต่นับว่าเป็นการเปลี่ยนผ่านเชิงอำนาจ วาทกรรม และโครงสร้างทางสังคม

การวิเคราะห์เชิงเควีย์ร์ต่อนโยบายสาธารณะไทย

การวิเคราะห์เชิงเควีย์ร์ (queer analysis) มุ่งตั้งคำถามกับ “ความปกติ” ที่นโยบายสาธารณะผลิตซ้ำ โดยเฉพาะกรอบคิดแบบรักต่างเพศเป็นศูนย์กลาง (heteronormativity) และระบบเพศทวิลักษณ์ (male/female binary) มากกว่าการพิจารณาเพียงว่ารัฐ “ให้สิทธิ” หรือ “ไม่ให้สิทธิ”

1. นโยบายในฐานะพื้นที่ผลิตวาทกรรมเรื่องเพศ ตามแนวคิดเรื่องอำนาจและวาทกรรมของ Michel Foucault นโยบายสาธารณะมิได้เป็นเพียงเครื่องมือบริหาร แต่เป็นกลไกที่กำหนดว่า “เพศแบบใด” ถูกมองว่าปกติ ชอบธรรม หรือเปี่ยมคุณค่า โดยบริบทในประเทศไทยยังใช้ภาษาที่อ้างอิง “เพศชาย/เพศหญิง” ฐานการจัดสรรสิทธิ เช่น แบบฟอร์มทางราชการ ระบบทะเบียนราษฎร เครื่องแบบนักเรียน ซึ่งสิ่งเหล่านี้สะท้อนการผลิตซ้ำระเบียบทางเพศในระดับโครงสร้าง การวิเคราะห์เชิงเควีย์ร์นั้นมุ่งอ่าน “ภาษา” ของนโยบาย ไม่ใช่เพียงผลลัพธ์ของนโยบาย

2. การขยายสิทธิภายใต้กรอบสถาบันที่รัฐรับรอง การประกาศใช้ พระราชบัญญัติสมรสเท่าเทียม พ.ศ. 2567 นับว่าเป็นก้าวสำคัญของการรับรองสิทธิความหลากหลายทางเพศ และเป็นจุดเปลี่ยนเชิงสถาบันที่สำคัญที่สุดของนโยบายความหลากหลายทางเพศของประเทศไทย ซึ่งเป็นการขยายสิทธิจากการก่อตั้งครอบครัวในรูปแบบเดิมสู่มาตรฐานใหม่ที่เสมอภาค (โยธกา ปะที, 2567) QPEM ในมุมมองเชิงเควีย์ร์นั้น “ใครได้สิทธิสมรส” แต่คือ “รัฐกำหนดความสัมพันธ์แบบใดว่าเป็นความสัมพันธ์ที่ชอบธรรม” การขยายสิทธิผ่านสถาบันสมรสอาจยังคงยึดครอบครัวแบบคู่รักสองคน เป็นศูนย์กลาง ขณะที่รูปแบบความสัมพันธ์อื่น เช่น ความสัมพันธ์แบบไม่ผูกขาด (non-monogamy) หรือเครือญาติทางเลือก (chosen family) ยังไม่ได้รับการรับรองเชิงกฎหมาย จะเห็นได้ว่า นโยบายขยายสิทธิ ยังคงรักษาโครงสร้างความปกติบางรูปแบบไว้

3. การเมืองของการจัดหมวดหมู่ (Politics of Categorization) ขอยกตัวอย่าง ทฤษฎี gender performativity ของนักทฤษฎี Judith Butler ชี้ว่าเพศมิใช่สาระตายตัว แต่เกิดจากการแสดงซ้ำภายใต้บรรทัดฐานสังคม เมื่อพิจารณานโยบายไทย พบว่าระบบราชการไทยยังคงยึดหมวดหมู่เพศแบบทวิลักษณ์ ได้แก่ บัณฑิตประชาชน หนังสือเดินทาง หรือเอกสารอื่น ๆ การไม่มีระบบรับรองอัตลักษณ์เพศตามเจตจำนงตนเองสะท้อนให้เห็นว่า รัฐยังคงควบคุม “ความจริง” ทางเพศผ่านระบบเอกสาร

4. จากการคุ้มครองเชิงสวัสดิการสู่สิทธิพลเมืองเต็มรูปแบบ โดยหลายมาตรการด้านความหลากหลายทางเพศในประเทศไทยอยู่ภายใต้กรอบ “การคุ้มครองกลุ่มเปราะบาง” ได้แก่ นโยบายป้องกันการกลั่นแกล้ง

หรือมาตรการด้านสาธารณสุข ในมุมมองของเควีย์ การวางกลุ่ม LGBTQ+ ไว้ในฐานะของ “กลุ่มที่ต้องได้รับการคุ้มครอง” อาจเป็นการตอกย้ำความเป็นอื่น และผลิตภาพซ้ำของความเปราะบางจากบรรทัดฐาน ซึ่งการเปลี่ยนผ่านที่สำคัญไม่ใช่เป็นเพียงแค่การคุ้มครองแต่เป็นการปรับโครงสร้างกฎหมายและสถาบันให้ไม่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความคิดแบบรักต่างเพศเป็นศูนย์กลางตั้งแต่แรก

5. ความย้อนแย้งของความก้าวหน้า (Paradox of Progress) ประเทศไทยนั้นถูกมองว่าเป็นสังคมเปิดกว้างในด้านความหลากหลายทางเพศ มีการพัฒนาการทางกฎหมายก้าวหน้าในภูมิภาค การวิเคราะห์ทฤษฎีเควีย์แสดงให้เห็นถึงความย้อนแย้งว่า

5.1 การมองเห็นในสื่อ ≠ ความเสมอภาคเชิงโครงสร้าง

5.2 การรับรองสิทธิในบางสถาบัน ≠ การรื้อถอนระบบเพศวิถีลักษณะ

5.3 การยอมรับเชิงวัฒนธรรม ≠ การกระจายอำนาจในการนิยามตัวตน

ทั้งนี้ แสดงให้เห็นว่าความก้าวหน้าเป็นได้ทั้งการปลดปล่อยและกระบวนการทำให้ความหลากหลาย “อยู่ภายใต้กรอบที่รัฐบริหารจัดการได้”

6. ข้อเสนอเชิงวิเคราะห์ ซึ่งการวิเคราะห์เชิงเควีย์ต่อยุทธศาสตร์ไทยควรพิจารณาอย่างน้อย 3 มิติ ได้แก่

6.1 มิติภาษาและวาทกรรม นโยบายใช้ภาษาอย่างไรในการนิยามเพศ

6.2 มิติโครงสร้างสถาบัน กฎหมายและระบบราชการยึดหมวดหมู่แบบใด

6.3 มิติประสบการณ์ชีวิต ผู้ได้รับผลกระทบตีความและต่อรองกับนโยบายอย่างไร

ดังนั้นการวิเคราะห์ในลักษณะนี้ช่วยให้เห็นว่านโยบายมิได้เป็นเพียงเครื่องมือจัดสรรทรัพยากร แต่เป็นกลไกกำกับความจริงเพศในระดับสังคม

ตารางสรุปการวิเคราะห์เชิงเควีย์ต่อยุทธศาสตร์ไทย

มิติการวิเคราะห์	คำถามเชิงเควีย์	ตัวอย่างในบริบทไทย	ผลกระทบ/ข้อวิพากษ์
1. นิยามเพศและอัตลักษณ์	นโยบายเพศแบบทวิลักษณ์ (เพศชาย/เพศหญิง) หรือไม่ เปิดพื้นที่ให้เพศหลากหลายแค่ไหน	การระบุค่านำหน้าในชื่อเอกสารทางราชการ	ทำให้คนข้ามเพศ/ไม่อยู่ในกรอบไบนารีถูกกีดกัน
2. กฎหมายครอบครัวและสมรส	รัฐรับรองความสัมพันธ์รูปแบบใดว่า “ชอบธรรม”	การผ่านกฎหมายสมรสเท่าเทียม	แม้รับรองคู่เพศเดียวกัน แต่ยังอาจคงรูปแบบครอบครัวกระแสหลัก
3. นโยบายสาธารณสุข	เพศสภาพถูกทำให้เป็นเรื่องราวทางการแพทย์หรือควบคุม การกำหนดเพศสภาพในเอกสารทางการแพทย์และสิทธิการรักษา มีผลต่อการเข้าถึง	ขั้นตอนทางการแพทย์สำหรับคนข้ามเพศ	ระบบอาจยังวางคนข้ามเพศในฐานะ “ผู้ป่วย” แม้จะไม่ได้มีโรคหรือความบกพร่องทางร่างกาย

มิติการวิเคราะห์	คำถามเชิงควีรี่	ตัวอย่างในบริบทไทย	ผลกระทบ/ข้อวิพากษ์
	บริการและความเป็น ส่วนตัว		
4. การศึกษา	หลักสูตรผลิตซ้ำ บรรทัดฐานเพศหรือไม่	การแต่งกายตามเพศ กำหนดในโรงเรียน	จำกัดการแสดงออกทาง เพศของนักเรียน
5. ความมั่นคงและ ศีลธรรม	รัฐใช้อำนาจควบคุมเพศ วิถีผ่านวาทกรรม ศีลธรรมอย่างไร	การควบคุมสื่อหรือ กิจกรรม Pride	ทำให้เพศหลากหลายถูก มองว่าเป็นภัยต่อสังคม
6. แรงงานและเศรษฐกิจ	ตลาดแรงงานเปิดรับ ความหลากหลายทาง เพศจริงหรือไม่	การเลือกปฏิบัติในการ จ้างงาน	ทำให้ LGBTQ+ กระจุ ตัวในบางอาชีพ

จากที่กล่าวมาเป็นการร่างสรุปกรอบการวิเคราะห์เชิงควีรี่ (Queer Analysis) ต่อนโยบายสาธารณะไทย โดยใช้แนวคิดจากนักทฤษฎีอย่าง Judith Butler ซึ่งเน้นการตั้งคำถามต่อบรรทัดฐานเรื่องเพศ อำนาจ และความเป็น “ปกติ” ในสังคม

ประเด็นร่วมสมัยที่ท้าทายกรอบนโยบาย

1. การรับรองเพศสภาพทางกฎหมายและสิทธิในการกำหนดตนเองนั้น หมายถึง กระบวนการที่รัฐยอมรับและบันทึก “เพศสภาพ” (gender identity) ของบุคคลตามที่บุคคลนั้นระบุด้วยตนเอง โดยไม่บังคับให้สอดคล้องกับเพศกำเนิด (sex assigned at birth) และไม่ได้กำหนดเงื่อนไขที่ละเมิดศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ได้แก่ การผ่าตัด กระบวนการพิสูจน์ทางการแพทย์ที่เข้มงวด บุคคลมีสิทธิในการนิยามและใช้ชีวิตตามเพศสภาพของตน โดยรัฐมีหน้าที่คอยสนับสนุนและรับรองตัวตน แทนที่จะเข้ามาควบคุม กำหนดเงื่อนไขที่ละเมิดศักดิ์ศรี รวมถึงแนวทางที่เน้นการเคารพการกำหนดตนเอง (self-determination) ในฐานะองค์ประกอบสำคัญของอัตลักษณ์บุคคล (Butler, 2004)

2. สิทธิของบุคคลข้ามเพศในระบบราชการ หมายถึง สิทธิและการคุ้มครองที่บุคคลข้ามเพศ (transgender persons) ได้แก่ การใช้คำนำหน้าชื่อที่สอดคล้องกับเพศสภาพ การแก้ไขข้อมูลในทะเบียนราษฎร การไม่ถูกบังคับให้เปิดเผยเพศกำเนิดโดยไม่จำเป็น ควรได้รับการติดต่อกับหน่วยงานของรัฐ ในฐานะของประชาชน ผู้ได้รับบริการ เจ้าหน้าที่ของรัฐหรือข้าราชการ ในเรื่องของการแต่งกาย การประเมินผล การปฏิบัติงาน การที่สามารถเข้าถึงสวัสดิการของรัฐโดยไม่จำกัดเพศ ทั้งนี้ปราศจากการเลือกปฏิบัติ การได้รับบริการจากรัฐโดยไม่ถูกดูถูกหรือปฏิเสธ การไม่ถูกจำกัดสิทธิทางการศึกษา สาธารณสุข หรือสวัสดิการต่าง ๆ โดยได้รับการยอมรับเพศสภาพตามที่ตนได้ระบุไว้ งานศึกษาว่าด้วยบริบทไทยยังชี้ให้เห็นว่าโครงสร้างกฎหมายและวัฒนธรรมราชการแบบทวิลักษณ์เพศเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการคุ้มครองสิทธิบุคคลข้ามเพศ (Jackson, 1999; UNDP, 2014)

3. เพศสภาพกับเทคโนโลยีดิจิทัลและข้อมูลภาครัฐ หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างการนิยามและรับรอง “เพศสภาพ” ของบุคคล กับระบบเทคโนโลยีสารสนเทศของรัฐ ฐานข้อมูลดิจิทัล และโครงสร้างการจัดเก็บ/ประมวลผลข้อมูลของหน่วยงานราชการ ซึ่งอาจทั้งสนับสนุนหรือจำกัดสิทธิของบุคคลที่มีความ

หลากหลายทางเพศ ทั้งนี้แนวคิดเรื่องอำนาจ ความรู้ และการกำกับควบคุมร่างกายโดยรัฐยังช่วยอธิบายบทบาทของฐานข้อมูลและเทคโนโลยีในฐานะกลไกกำกับเพศสภาพ (Foucault, 1978)

4. ความหลากหลายทางเพศในบริบทนโยบายครอบครัวไทย หมายถึง การยอมรับอัตลักษณ์ทางเพศและรูปแบบความสัมพันธ์ที่หลากหลายภายใต้กรอบกฎหมายและสวัสดิการของรัฐ ซึ่งสอดคล้องกับหลักการสิทธิครอบครัวและความเสมอภาคตามกฎหมายสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศ (OHCHR, 2015)

จากที่กล่าวมาข้างต้นประเด็นความหลากหลายทางเพศในประเทศไทยแสดงให้เห็นว่ารัฐจำเป็นต้องเปลี่ยนผ่านระบบที่ยึดเพศกำเนิดแบบทวิลักษณ์ ไปสู่การรับรองสิทธิและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อย่างแท้จริง โดยครอบคลุมการรับรองเพศสภาพตามการกำหนดตนเอง การคุ้มครองสิทธิบุคคลข้ามเพศในระบบราชการ การพัฒนาระบบดิจิทัลภาครัฐให้รองรับอัตลักษณ์ที่หลากหลาย และการปรับนโยบายครอบครัวเพื่อให้มีการยอมรับความสัมพันธ์หลากหลายรูปแบบ ซึ่งที่กล่าวมานั้นเป็นความท้าทายเชิงโครงสร้างที่ต้องอาศัยการปฏิรูปกฎหมาย สถาบัน วาทกรรมของรัฐเพื่อให้มีความสอดคล้องกับหลักความเสมอภาคและหลักสิทธิมนุษยชนร่วมสมัยด้วย

สรุป

กรอบทฤษฎีควีเรียที่ใช้ในการวิเคราะห์บริบทนโยบายสาธารณะไทย ทำให้ทราบถึงพัฒนาการทางด้านความหลากหลายทางเพศที่สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนผ่านจากการยอมรับเชิงวัฒนธรรมที่นำไปสู่การรับรองในด้านเชิงสิทธิในระดับกฎหมาย ซึ่งมีจุดเปลี่ยนสำคัญจากการที่รับรองหลักความเสมอภาคในรัฐธรรมนูญไปจนถึงการตราพระราชบัญญัติสมรสเท่าเทียมซึ่งถือว่าการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างทางด้านกฎหมายครอบครัว โดยการวิเคราะห์ทฤษฎีควีเรียชี้ให้เห็นว่าแม้ว่าประเทศไทยจะมีความก้าวหน้าเชิงสถาบันแต่ระบบกฎหมายและระบบราชการไทยยังคงมีการยึดกรอบแบบทวิลักษณ์ และยังผลิตซ้ำบรรทัดฐานรักต่างเพศเป็นศูนย์กลางในหลายมิติ บทบาทของรัฐ ศาสนา และวัฒนธรรมไทยในฐานะกลไกที่ทั้ง “รับรอง” และ “กำกับควบคุม” ความหมายของเพศ ซึ่งความก้าวหน้าของกฎหมายจะดำรงควบคู่กับการจำกัดอัตลักษณ์เพื่อให้อยู่ในกรอบที่รัฐสามารถบริหารจัดการได้ ซึ่งความย้อนแย้งของความก้าวหน้าดังกล่าวสะท้อนว่า การมองเห็นในสื่อหรือการรับรองสิทธิบางประการยังไม่เท่ากับการที่รื้อถอนโครงสร้างอำนาจทางเพศอย่างแท้จริงได้ ท้ายสุดประเด็นร่วมสมัย ได้แก่ การรับรองเพศสภาพตามการกำหนดเอง สิทธิของบุคคลข้ามเพศในระบบราชการ การออกแบบฐานข้อมูลดิจิทัลภาครัฐ และการบูรณาการความหลากหลายทางเพศในนโยบายครอบครัว ทั้งหมดที่กล่าวมาล้วนชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นของการปรับเปลี่ยนเชิงโครงสร้างในระดับกฎหมาย วาทกรรม และสถาบันของรัฐ ซึ่งบทสรุปที่สำคัญก็คือการพัฒนา นโยบายสาธารณะของเพศในประเทศไทยเพื่อรองรับในอนาคตที่ควรมุ่งไปให้ไกลกว่าการคุ้มครองเชิงสวัสดิการ การก้าวสู่การรับรองสิทธิความเป็นพลเมืองอย่างเต็มรูปแบบบนพื้นฐานของความเสมอภาคเท่าเทียมและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามหลักสิทธิมนุษยชนร่วมสมัย

องค์ความรู้ใหม่

โมเดล QPEM เป็นกรอบแนวคิดที่เกิดจาก การประยุกต์ทฤษฎีควีเรีย (Queer Theory) มาสู่การวิเคราะห์และออกแบบนโยบายสาธารณะในบริบทความหลากหลายทางเพศ โดยมีคุณสมบัติเด่นคือการ

วิเคราะห์อำนาจ การสร้างนโยบาย และการเสริมพลังชุมชน อย่างเป็นระบบ และมีลักษณะ วงกลับเพื่อพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ดังนี้

แผนผังแนวคิดของโมเดล QPEM (Queer Policy & Empowerment Model)

[1] วิเคราะห์วิพากษ์ (Critical Diagnosis)

[2] รีออกแบบและออกแบบใหม่ (Redesign & Reconstruction)

[3] บูรณาการสู่ระบบ (Institutional Integration)

[4] เสริมพลังและเปลี่ยนวัฒนธรรม (Empowerment & Cultural Shift)

[5] ประเมินผลและปรับปรุง (Evaluation & Iteration)

U (วนกลับเพื่อพัฒนาอย่างต่อเนื่อง)

ข้อสรุปเชิงองค์ความรู้ โมเดล QPEM แสดงให้เห็นว่าการพัฒนานโยบายด้านเพศต้องก้าวพ้นจาก “การคุ้มครองกลุ่มเปราะบาง” ไปสู่ “การออกแบบโครงสร้างที่ไม่ผลิตซ้ำความไม่เท่าเทียมตั้งแต่ต้นทาง” โดยใช้ทฤษฎีเคียวร์เป็นเครื่องมือวิเคราะห์อำนาจ วาทกรรม และหมวดหมู่ทางเพศ โดยเป้าหมายสูงสุดของโมเดล คือ การเปลี่ยนผ่านจาก รัฐที่ “จัดหมวดหมู่และควบคุมเพศ” ไปสู่ “รับรองสิทธิและศักดิ์ศรีของความหลากหลาย” ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาเชิงโครงสร้างของตัวบุคคล สังคม และองค์กรอย่างยั่งยืนบนพื้นฐานของความเสมอภาคและสิทธิมนุษยชนร่วมสมัย

เอกสารอ้างอิง

กลุ่มอัญจารี. (2540). สถาบันราชภัฏออกกระเปียบไม่รับบุคคลที่เปียงเบนทางเพศเป็นครู. *อัญจารีสาร*, 3(16), 1-5.

กัญญภัค, และ พระมหามหวินทร์. (2563). ความหลากหลายทางเพศกับการบรรลุลหรรณในทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาท. *วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาเชิงพุทธ*, 5(5), 200-216.

คณิน ฉัตรวัฒนา. (2564). เคียวร์กับการวิพากษ์บรรทัดฐานรักต่างเพศในตุ้ดทะเลลุมิตี. *วารสารศาสตร์*, 14(3), 111-142.

ณัชชา, และ ขนิษฐา. (2562). กฎหมายไทยกับความหลากหลายทางเพศ. *วารสารธรรมศาสตร์*, 38(3), 45-68.

นฤพนธ์ ตัวงวิเศษ. (2560). *แนวคิดทฤษฎีเรื่องความหลากหลายทางเพศ*. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

บุญวัฒน์ ศรีขวัญ. (2569, 30 มกราคม). ผู้ช่วยคณบดีวิทยาลัยการจัดการเพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยทักษิณ. สัมภาษณ์.

บุษกร สุริยะสาร. (2557). *อัตลักษณ์และวิถีทางเพศในประเทศไทย*. องค์การแรงงานระหว่างประเทศ.

พรพิรุณ, และ รัชนก. (2568). ความหลากหลายทางเพศต่อการสร้างครอบครัวระหว่างเพศเดียวในสังคมไทย. *วารสารสังคมศาสตร์ปัญญาพัฒน์*, 7(1), 547-554.

- พระราชบัญญัติความเท่าเทียมระหว่างเพศ พ.ศ. 2558. (2558, 13 มีนาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*, เล่ม 132 ตอนที่ 18 ก, 17–25.
- พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567. (2567, 24 กันยายน). *ราชกิจจานุเบกษา*, เล่ม 141 ตอนที่ 58 ก, 1–21.
- มิเชล ฟูโกต์. (2558). *ร่างกายใต้บังคับการ: ปฐมบทแห่งอำนาจในวิสัยสมัยใหม่*. มูลินีเพื่อการศึกษาประชาธิปไตยและการพัฒนา.
- โยธกา ปะที. (2567). วิเคราะห์พัฒนาการสิทธิในการก่อตั้งครอบครัวของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทยผ่านทฤษฎีสตรีนิยมและทฤษฎีกฎหมายเครียร์ต่อคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญที่ 20/2564 เปรียบเทียบคำวินิจฉัยของศาลในต่างประเทศ. *วารสารสังคมศาสตร์ นิติรัฐศาสตร์*, 9(2), 159–188.
- สัญญา เคนาภูมิ. (2567). แนวทางการสร้างทฤษฎีจากปรากฏการณ์วิทยาทางสังคมศาสตร์. *วารสารบริหารการศึกษาบัวบัณฑิต*, 24(1), 82–109.
- สุไลพร ชลวิไล, และ อโนพร เครือแดง. (2562). *เพศแห่งสยาม: ประวัติศาสตร์ความหลากหลายทางเพศ*. สำนักพิมพ์ภาพพิมพ์.
- Butler, J. (1990). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. Routledge.
- Butler, J. (2004). *Undoing gender*. Routledge.
- Foucault, M. (1978). *The history of sexuality: Volume 1: An introduction* (R. Hurley, Trans.). Pantheon Books.
- Jackson, P. A. (1999). Tolerant but unaccepting: The myth of a Thai “gay paradise.” In P. A. Jackson & N. M. Cook (Eds.), *Genders and sexualities in modern Thailand* (pp. 226–242). Silkworm Books.
- Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. (2015). *Discrimination and violence against individuals based on their sexual orientation and gender identity*. United Nations.
- United Nations Development Programme. (2014). *Being LGBT in Asia: Thailand country report*. UNDP.
- Warner, M. (1993). Fear of a queer planet: Queer politics and social theory. *Social Text*, (29), 3–17.